

püspök ajándékozta a jól felszerelt nyomdát a jezsuita kollégiumnak. A rend feloszlását követően 1774-től egyetemi nyomdaként, majd 1783-tól püspöki nyomdaként működött tovább 1795-ig.

Az összehasonlított adatokból kiderül, hogy a két nyomda mintha ösztönzőleg hatott volna egymásra. Ha összehasonlítjuk az 1731–174-ig tartó időszakot, amíg a református egyházközség nyomdája párhuzamosan működött a jezsuita akadémia nyomdájával, látható, hogy az első tíz évtől eltekintve a katolikus könyvtermés jóval nagyobb. Feltehetően ez vezetett 1755-től a református kollégium részéről szorgalmazott új nyomda beindulásához. élén egy Tótfalusi tehetségével vetekedő két nyomdással, nevezetesen Páldi Istvánnal és Kapronczai Nyerges Ádámmal. Ez a kollégiumi nyomda 1755–1800 között összesen 437 könyvet adott ki. Ívekre átszámolva ez 4198,18 ívet jelentett, vagyis évi átlagban 93,29 ívet, amely messze felülmúlja a református egyház által felhasznált évi 32,99 ívet.

A 18. század igazából még az egyházi irányítás alatt lévő nyomdák korszaka, ezért a szerző fontosnak találja a három kolozsvári nyomda könyvtermelésének összességükben való vizsgálatát illetve összehasonlítását. A működési évek számával arányosan kiszámítva hatékonyság szempontjából a katolikus nyomda vezet, de ezekhez az adatokhoz még sok mindent hozzá kellene adni, hogy a kép hiteles legyen. Nagyon fontos például a darabszám, vagyis, hogy hány példányban kerültek forgalomba a különböző könyvek. Ebbe az irányba azonban, kevés adat híján nem lehetett elmozdulni.

A század utolsó évtizedében két magánnyomda is megjelent Kolozsváron, mindkettő ismert szebeni nyomdászcsaládok üzleti próbálkozása volt. A Barth Peter féle nyomda, amely 1796-ban telepedett meg Kolozsváron, a nyomdász számításaihoz képest nem volt sikeres. Bizonyos könyvek (pl. német és magyar nyelvű Bibliák nyomtatása az evangélikus hívek számára) próbált privilégiumot szerezni, de semmire sem kapta meg az engedélyt. 1800-ig mindössze 11 nyomtatványról van eddig tudomás. Hochmeister Márton 1790-től beinduló tevékenysége ennél jóval sikeresebb volt: 11 év alatt 237 nyomtatvány került ki a nyomdájából. Ehhez persze hozzájárult az is, hogy Hochmeister Mártont nevezték ki a Kolozsvárra áttelepült erdélyi főkormányos hivatalos nyomdászána.

Minden nyomda történetében megvannak tehát a sikeresebb és kevésbé sikeres időszakok. A nyomdász személyisége, képzettsége és munkabírása mellett a történelmi és gazdasági tényezők is közrejátszottak egy-egy nyomda hatékonyságában.

A tanulmányban bemutatott ábrák és kimutatások sikeresen példázják azokat a lehetőségeket, amelyek a statisztika módszereinek alkalmazásában rejlenek és a könyvészeti kutatásokban is felhasználhatók ahhoz, hogy valóban komplex képet alkothassunk a 18. századi kolozsvári nyomdák tevékenységéről.

*Cholnoky Olga*

### **A mobilitási fordulat: új paradigma a társadalomtudományok területén?**

*Faist, Thomas: The mobility turn: a new paradigm for the social sciences? = Ethnic and Racial Studies, 36. Vol. 2013, 11. No. 1637–1646. p.*

Paradigmaváltás van készülőben a migrációs kutatások terén: az ún. mobilitási fordulat. Úgy tűnik, hogy a korábbi (nyelvi, kulturális és térbeli) fordulatok nyomdokain járva a mobilitási fordulat a legújabb kísérlet arra, hogy megragadjuk a modern társadalom aktuális állapotát. A többi fordulathoz hasonlóan a mobilitási fordulat is egyetlen társadalmi aspektust emel ki a többi rovására. Ez a fordulat csak akkor fordítható a javunkra, ha a tudósok kritikus szemmel vizsgálják meg a mögöttes politikai feltételezéseket a térbeli és a szociális mobilitás nexusával kapcsolatban. Az elemzésnek – a jelenség leírásán túl – számot kell tudni adni a társadalmi egyenlőtlenségek kialakulásának okáról is.

A mobilitás fogalma nem új a társadalomtudományok területén. A szociológiában a társadalmi egyenlőtlenségek kutatásának egyik fő eleme a mobilitás, amelynek több fajtája van: vertikális, horizontális és térbeli mobilitás. A vertikális társadalmi mobilitás a társadalom egyik rétegéből a másikba való átkerülést jelenti, horizontális mobilitás lehet például egy foglalkozásváltás, a térbeli mobilitás pedig a felfelé törek-

véshez vezető egyik út. A cikk a társadalmi egyenlőtlenségek szempontjából vizsgálja a mobilitást, és arra kíváncsi, hogy a személyek nemzet-határokon átnyúló mozgása milyen mértékben azonosítható a mobilitás fogalmával.

A társadalmi mobilitás hagyományos megközelítése szerint a társadalmi pozíciók hierarchián belüli változtatása a modern társadalmak jellemzője, míg a feudális társadalmak statikusak. A tradicionális és a modern szembeállítása a térbeli és a szociális mobilitás terén a szociológiához közel álló tudományágakban is megtalálható, így pl. a demográfiában és a földrajzban. A „mobilitási fordulat”, avagy a „mobilitási paradigma” a migrációs kutatásoknál érzékelhető a transznacionális megközelítésben, illetve a szociológiában a hálózati társadalom fogalmának megjelenésében. A migráció transznacionális megközelítése nemcsak a hosszú távú migráció okait és következményeit kutatja, hanem a rövid távon kiköltözőket és az általános emberáramlást is tekintetbe veszi. A transznacionális társadalmi terekről szóló irodalom a hálózati társadalom fogalmának segítségével ragadja meg a közigazgatási határokon át ide-oda közlekedőket. A hálózati társadalom fogalma azért is használható jól, mert vonatkozhat nemcsak a személyek, hanem a tőke, a javak, az információ és egyéb dolgok áramlására is.

A legújabb globalizációs kutatások szerint a globális világban az egyenlőtlenségek hierarchiájában leginkább az határozza meg az emberek által betöltött pozíciót, hogy milyen lehetőségeik vannak a határokon átnyúló interakcióra és mobilitásra. Az elmúlt évtizedek érdekes fejleménye, hogy a „lokális” fogalma negatív konnotációt kapott: a globalizáció korában a lokális a társadalmi depriváció és leépülés jele. Más szerzők arról írnak, hogy a térbeli mobilitás, illetve a transznacionalitás a sikeres társadalmi navigáció előfeltétele. Ezzel szemben az immobilitás, a röghözkötöttség hanyatlást és lemaradást sugall, tehát egyfajta szemantikai-diszkurzív eltolódás érzékelhető abban, hogy hogyan gondolkodunk a mobilitásról és az egyenlőtlenségekről.

Pontos definíciók megadása helyett a szerző konkrét példákon keresztül vizsgálja meg a fogalom használatát. Elsőként a szociális kérdés alakulását helyezi történelmi keretbe a XIX. századtól kezdve a XXI. század jóléti államáig. Másodsorban azt nézi meg, hogy miként értékeli a

személyek határokon való átáramlását a közbeszéd és az állami politika. A szerző rávilágít, hogy a személyek áramlását kétféleképpen lehet értelmezni: mobilitásként és migrációként, ahol a „mobilitás” burkoltan azt sugalmazza, hogy az érintett célországok és a vándorló személyek is jól járnak, míg a „migráció” a társadalmi integráció, az ellenőrzés és a nemzeti identitás fenntartásának kérdését vetíti előre.

Az emberek határokon átnyúló mozgására általában – a klímaváltozással és a fejlődéssel egyetemben – a mai világ összefonódásának és kölcsönös függőségének jellemzőjeként tekintünk. A határátlépők az egyenlőséget esélyegyenlőségként értelmezik. A XIX. század társadalmi kérdése az osztályok egymástól való elhatároltsága volt, (a proletariátus szemben a burzsoáziával), és az, hogy egyes osztályokat a többiek veszélyesnek tartottak magukra nézve. Kérdés, hogy az elit ma is fenyegetve érzi-e magát a nemzetközi „vándorlók” által. A XXI. században azért több szempontból is más a helyzet. Egyrészt a bevándorlás hatékony felügyeletére minden jóléti állam nagy hangsúlyt fektet. Másrészt a globális társadalmi egyenlőtlenségek számos, heterogén szempont mentén bomlanak ki, így pl. nemi, faji, nemzetiségi, vallási, szexuális és egyéb alapon is. Harmadrészt a jóléti állam fogalma most már szorosan összekapcsolódik az ország gazdasági versenyképességével, ezért a jóléti állam a rugalmasságot, az újrászabályozást és a piacteremtést tűzi zászlájára. Úgy tűnik tehát, hogy az új jóléti-versenygazdasági államot pozitív előjelű mobilitás jellemzi.

A szerző a továbbiakban azt vizsgálja meg, hogy hogyan értékeli az aktuális közbeszéd és a politika az emberek határokon keresztül való áramlását, illetve hogy e diskurzus mennyiben járul hozzá a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődéséhez. A bevándorló munkások és a magasan képzett munkaerő megítélése között éles kontraszt húzódik: míg az első kategóriára szükség van, de nem kívánatos, a második kategóriára nemcsak szükség van, hanem kívánatos is. A migráns munkásokra bevándorlóként tekintenek, és rögtön a társadalmi integrációval asszociálják őket, az integráció hiányára pedig folyamatos veszélyforrásként tekintenek. Ezek a munkások gyakran megőrzik transznacionális kötődésüket, és a hálózati társadalom segítségével pénzt takarítanak meg, illetve segítik egymást a bevándorlás helyén, végül azonban pontosan

ez az összetartás ejti őket csapdába a társadalmi mobilitás szempontjából. Ez a csoport még inkább marginalizált helyzetbe kerül az új otthonául választott országban. Ezzel szemben a magasan képzett munkaerő térbeli mozgását gazdaságilag hatékonynak és kívánatosnak érezzük. Ahhoz, hogy a nemzetgazdaság versenyképes legyen a globális piacon, globális tehetségvadászatot kell folytatnia. Ezek az emberek tehát könnyedén jönnek-mennek egyik országból a másikba, nincsenek kommunikációs problémáik, és transznacionális oktatási és szakmai pályájuk kedvező helyet biztosít számukra a társadalmi ranglétra felsőbb fokain.

Az, hogy az emberek országhatárokon keresztül való mozgását hogyan konceptualizáljuk, hogy elválnak-e fejünkben egymástól a migráció és a mobilitás fogalma, az egyik legfontosabb kutatási terület napjaink transznacionális szociális kérdésének megértéséhez. Az, hogy történetesen hova születik valaki, és hogy az az ország hol helyezkedik el a globális egyenlőtlenségi skálán, nagyban meghatározza az illető esélyeit az életben. Amennyiben a társadalomtudósok – megnyilatkozásaik által – ráerősítenek erre a diskurzusbeli választóvonalra, ők maguk is hozzájárulnak a határokon átnyúló társadalmi egyenlőtlenségek szemantikai újratermeléséhez. A társadalomtudósoknak tehát kritikusabban és önkritikusabban kell megvizsgálniuk a mobilitás és az immobilitás fogalmának használatát.

*Pethő-Szirmai Judit*

### **Terápiás diskurzus a posztszovjet médiakultúrára szabva: a *Modnyi Prigovor* esete**

*Lerner, Julia & Zbenovich, Claudia: Adapting the Therapeutic Discourse to Post-Soviet Media Culture: The Case of Modnyi Prigovor = Slavic Review, 72 Vol., 2013. 4. No., 828–849. p.*

A cikk a *Modnyi Prigovor* („Divatítélet”) című népszerű orosz televíziós műsor felépítését és diskurzusát elemzi. A valóságshow-ra hasonlító műsor lényege, hogy egy megrendezett bírósági tárgyalás során olyan

nőket állítanak bíróság elé, akik családjuk vagy barátaik szerint rosszul öltöznek. A bizonyítékok feltárása és a tanúvallomások meghallgatása után a bíróság új ruhák segítségével átalakítja a vádlott külsejét, és ezáltal megnyitja az utat egy boldogabb élet felé.

A valóságshow-k manapság a globális médiakultúra szerves részét képezik. Összemossák a privát szférát a publikus szférával, a személyest a kollektívval, a dokumentumfilmet a fantázia világával. Kritikus elemzők szerint a valóságshow-k a neoliberais alanyok megkonstruálását és nevelését szolgálják, meghatározzák a középosztály számára az erkölcsi értékeket, és megerősítik a hagyományos nemi szerepeket. A posztszovjet média azonban – amellet, hogy átveszi a nyugati média új műfajait – meg is változtatja azok formáját és tartalmát bizonyos orosz nemzeti és kulturális sajátosság hozzáadásával.

A *Modnyi Prigovor* egyrészt jól mutatja a valóságshow-k népszerűségét Oroszországban, másrészt a terápiás jellegű médianarratíva iskolapéldája – annak ellenére, hogy pszichológusok nem szerepelnek a műsorban. A *Modnyi Prigovor* résztvevői látszólag csak a ruházkodással foglalkoznak, valójában azonban a szereplők belső világát, múltját, kapcsolatait boncolgatják. A műsor deklarált üzenete, hogy a külső átalakulás testi-lelki jólléthez vezet, és hogy a ki nem mondott problémákat úgy lehet megoldani, ha beszélünk róluk. A „kibeszélés” mint problémamegoldó eszköz gondolata jól illeszkedik a globális terápiás kultúrába. Ennek a kultúrának azonban a posztszovjet szövegalkotási hagyományok univerzumába kell beépülnie.

Az egyórás *Modnyi Prigovor* 2007 óta minden hétköznap jelentkezik, és stabilan őrzi a nézettségét. A szerzők 600 epizód alapján elemezték a műsort, a tanulmányban pedig egy konkrét epizód szövegvét használták fel, időnként kiegészítve más epizódokból származó idézetekkel. Olyan antropológiai tanulmányokat vettek alapul, amelyek a médiát szükséges empirikus forrásnak tekintik a kulturális valóság megértéséhez. Akár autentikus és spontán, akár előre megírt szövegről van szó, a médiában elhangzó szöveg a műsor tág értelemben vett szociokulturális kontextusára, kifejezésmódjára és eszközkészletére épít. A műsorban négy szövegalkotási keret tűnik fel: a „pszichoterápiás kezelés”, az „elvtársak bírósága” (népbíróság), a „konyhai beszélgetés” és a